

УДК 343.152.(477)

ЩОДО ПОНЯТТЯ «ЗАСУДЖЕНИЙ» У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ УКРАЇНИ

Стрельбіцька Л.Я., к. ю. н., старший викладач
кафедри муніципального права та адміністративно-правових дисциплін
Навчально-науковий інститут права імені І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»

Стаття присвячена тлумаченню поняття «засуджений» та необхідності визначення процесуальних моментів не лише початку, а й припинення перебування особи у такому процесуальному статусі.

Ключові слова: засуджений, статус, обвинувачений, вирок, законна сила, сторони кримінального провадження, Верховний суд України.

Стаття посвящена тлумаченню поняття «осужденный» и необходимости определения процессуальных моментов не только начала, но и прекращения пребывания лица в таком процессуальном статусе.

Ключевые слова: осужденный, статус, обвиняемый, приговор, законная сила, стороны уголовного производства, Верховный суд Украины.

Strelbitska L.I. CONCEPT OF “CONVICTED” IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

The article is devoted to the interpretation of the term “convicted” and the need for procedural moments not only the beginning but also the termination of the stay of a person in such a procedural status.

Key words: convicted, status, accused, sentence, legal force, parties to criminal proceedings, Supreme Court of Ukraine.

Постановка проблеми. Визначення терміну «засуджений» відбувалося в умовах тривалої дискусії у науковому середовищі, що можна пояснити відсутністю легального визначення у кримінально-процесуальному законодавстві попередніх років.

У тлумаченні цього поняття дискусія викликала передусім питанням визначення моменту, з якого особа набуває статусу засудженого, адже саме з його початком засуджений наділявся відповідним обсягом процесуальних прав, спрямованих на забезпечення і захист його інтересів. Законодавець на той час допустив цілковиту плутанину, чітко не визначивши, чи це відбувається з моменту ухвалення обвинувального вироку, чи його підписання, чи з часу його проголошення, чи вручення копії, чи з моменту набрання ним законної сили. У наукових працях основними тенденціями були дві протилежні позиції, перша з яких полягала в думці, що особа набуває статусу засудженого (виправданого) до набрання вироком законної сили, тобто з моменту ухвалення чи публічного проголошення цього судового рішення, а друга, альтернативна – лише після набрання вироком законної сили.

Ступінь розробленості проблеми. До проблем, пов'язаних із засудженим у кримінальному провадженні, зверталися Н.Р. Бобечко, В.П. Бойко, В.Т. Томин, Н.О. Бородовська, Т.Г. Фоміна, О.О. Юхно.

Метою статті є тлумачення поняття «засуджений» із застосуванням авторського підходу та визначення процесуальних моментів не лише початку, а й припинення перебування особи у такому процесуальному статусі.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні зазначена дискусія щодо такого моменту вирішена законодавчим шляхом. Так, відповідно до ч. 2 ст. 43 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) засудженим у кримінальному провадженні є

обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили. Така позиція законодавця щодо визначення моменту є цілком правильною, оскільки засуджений – це завжди особа, визнана у встановленому законом порядку і на передбачених у законі підставах винною у вчиненні кримінального правопорушення. Оскільки обвинувальний вирок суду першої інстанції набуває законної сили не відразу ж після його проголошення, а лише через певний строк і за певних умов, то з особою, стосовно якої він ухвалений, до вступу вироку в законну силу ще не можна поводитися як із винуватою, в т. ч. шляхом застосування до неї іншого терміна – «засуджений». Відповідно до ч. 5 ст. 17 КПК України, поведження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою. Повертаючись до альтернативної думки про проголошення вироку як моменту, з якого особа стає засудженим, слід зауважити, що така дія здійснює виховний вплив на обвинуваченого шляхом проголошення осуду його поведінки з боку держави та суспільства, і вона є обов'язковим елементом публічного судового розгляду. Вочевидь, саме тому деякі науковці, наприклад, В.Т. Томін, пропонують звести процес оголошення вироку до мінімуму, оголошуючи лише резолютивну частину [1, с. 86–87].

Важливим положенням КПК України 2012 р. стало також законодавче віднесення засудженого до однієї зі сторін кримінального провадження, а саме: до сторони з боку захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3), адже деякі норми Кодексу сформульовані таким чином, що в них йдеться саме про сторін. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК України, сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей,

документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених Кодексом. Водночас сумнівним видається визначення поняття «засудженого» через термін «обвинувачений». По-перше, така критика пов'язана із тлумаченням самого поняття «обвинувачений», на недосконалість якого вже зверталася увага у фаховій літературі (зокрема, В. Бойком, Т.Г. Фоміною, О.О. Юхно [2, с. 301; 3, с. 192]).

Під поняттям «обвинувачений», згідно з ч. 2 ст. 42 КПК України, законодавець розуміє особу, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України. Таке законодавче формулювання визначене у прив'язці до первинного часового параметра – моменту передачі обвинувального акта до суду, але не зазначено кінцевий часовий параметр. Тож, якщо тлумачити це поняття буквально, то і у касаційному провадженні, і при перегляді у Верховному Суді України особа, щодо якої ухвалено вирок, за формальною ознакою буде особою, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду у відповідному порядку, адже ніхто не оспоруватиме, що це мало місце в минулому. Тобто без зазначення у дефініції поняття «обвинувачений» моменту, з настанням якого особа втрачатиме цей статус із переходом у статус «засудженого» чи «виправданого», воно є неповним, і тому недоцільно його використовувати для визначення інших категорій. Якщо ж удосконалити це визначення прив'язкою до кінцевого часового параметру (що варто було б зробити), тим більше буде недоцільно його застосовувати у визначенні поняття «засудженого», оскільки це вже будуть різні терміни із власними значеннями.

По-друге, поняття «обвинувачений» прирівняне до поняття «підсудний», які закон фактично визнає синонімічними, що, на думку авторів сучасної фундаментальної праці з кримінального процесу, дозволяє констатувати їх рівнозначність, можливість використання у правозастосовній практиці як однакових [4, с. 130]. Визначаючи поняття «засудженого» через «обвинуваченого», законодавець нічого не зазначив про підсудного. Таким чином, засудженим є обвинувачений, але фактично також ним є і підсудний. Отже, в даному разі допущена плутанина і довільне використання понять.

По-третє, можна припустити, що законодавець у тлумаченні поняття «засуджений» використав термін «обвинувачений», констатуючи, що це обов'язковий попередній стан кожного засудженого. Але відтак втрачається сенс дефініції самого поняття «обвинувачений». Пояснимо на прикладі. Логічний ланцюжок процесуальних станів, які проходить особа у зв'язку із притягненням до кримінальної відповідальності та ухваленням вироку, виглядає таким чином: «підозрюваний», надалі «обвинувачений» («підсудний»), надалі «засуджений» або «виправданий». Але ж у визначенні поняття «обвинувачений» вказано, що це «особа» (не зазначено, що це «підозрюваний»). З огляду на це припущення про тлумачення понять у прив'язці до

попереднього процесуального статусу також втрачає свою вірогідність.

Таким чином, незважаючи на прогресивність закріплення у законі легального визначення поняття «засуджений» та встановлення часового моменту набуття особою такого статусу, що безперечно є позитивним, слід констатувати і певну його недосконалість.

Варто встановити підхід законодавця до тлумачення суміжних понять. Визначаючи поняття «підозрюваного» (ч. 1 ст. 42 КПК України), розробники КПК вказали, що це «особа», щодо якої вчинено певні дії. Аналогічно і щодо «обвинуваченого (підсудного)» (ч. 2 ст. 42 КПК України). Щодо потерпілого, то зазначено, що ним може бути фізична, а також юридична особа (ч. 1 ст. 55 КПК України). Тобто в офіційному тлумаченні законодавець не використовує такі категорії, як «учасник кримінального провадження» чи «сторона кримінального провадження», а зазначає саме про «особу». Відтак цілком логічно застосувати цей підхід і для визначення поняття «засудженого». Також є необхідність більш деталізованої конкретизації поняття засудженого через категорію не «особа», а «фізична особа». У Кримінально-виконавчому кодексі законодавець, даючи поняття засудженого, акцентує, що засудженим є *фізична, дієздатна особа*, оскільки у 2013 р. були внесені зміни до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України і Законів України «Про засади запобігання і протидії корупції» та «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Цим же Законом Загальну частину КК України доповнено розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб».

На думку Т.Г. Фоміної та О.О. Юхно, які зазначають про необхідність уточнення понять «обвинуваченого», «засудженого» та «виправданого» у КПК України, обвинуваченим слід вважати особу, щодо якої складений обвинувальний акт; а засудженого необхідно визначити як особу, щодо якої набрав законної сили обвинувальний вирок суду [3, с. 193]. Враховуючи викладені попередні доведення, у цілому ми віддаємо перевагу запропонованому підходу, але вважаємо, що вони мають бути дещо розширені.

Також доцільно у тлумаченні поняття «обвинуваченого» зазначати не лише про первинний часовий параметр набуття особою відповідного статусу, а й про кінцевий.

Що ж буде таким кінцевим часовим параметром для засудженого як учасника кримінальних процесуальних відносин? Ним не може бути момент відбуття покарання (він матиме значення для кримінально-виконавчого статусу засудженого, але не для процесуального). Також ним не може бути момент закінчення строків на касаційне оскарження, якщо вирок ніким не було оскаржено, оскільки такі строки можуть бути поновлені; чи момент прийняття відповідного рішення судом касаційної інстанції, оскільки у провадженні надалі можуть мати місце перегляд судового рішення Верховним Судом України чи за нововиявленими обставинами. Зокрема, за наявності

обставин, які підтверджують невинуватість засудженого або вчинення ним менш тяжкого кримінального правопорушення, перегляд строками не обмежено (ч. 4 ст. 461 КПК України). Тобто фактично такий період часу є невизначеним, відтак існує ймовірність перегляду будь-якого обвинувального вироку. Кінцевий момент перебування особи у статусі засудженого має умовний характер, цей процесуальний статус може відновлюватися навіть після відбуття покарання у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю перегляду судового рішення. Метою такого відновлення є не необхідність обмеження особи чи застосування до неї заходів процесуального примусу, а саме надання їй відповідного комплексу прав, забезпечення здійснення правосуддя, реалізація завдань кримінально-провадження.

Отже, доходимо парадоксального висновку про те, що, на відміну від підозрюваного чи обвинуваченого, які перебувають у своєму статусі чітко визначений період (межі якого визначаються здійсненням певних процесуальних дій), засуджений як учасник кримінальних процесуальних відносин може перебувати у такому процесуальному статусі досить невизначений період, що не залежить від його статусу учасника кримінально-виконавчих відносин і не пов'язане з відбуттям покарання.

Момент завершення перебування особи у процесуальному статусі засудженого можна пов'язати лише із прийняттям таких судових рішень як: 1) остаточного судового рішення у кримінальному провадженні щодо обвинувачення (остаточним у цьому аспекті може бути як обвинувальний вирок суду першої інстанції, який не переглядався, так і рішення вищого суду щодо нього); 2) остаточного судового рішення у порядку виконання вироку (якщо є необхідність у його прийнятті). Такими рішеннями можуть бути: ухвалення рішення про скасування вироку та закриття провадження по справі (в апеляційному, касаційному провадженні); відмова в задоволенні заяви Верховним Судом України; залишення заяви про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами без задоволення; внаслідок прийняття закону про амністію; акту про помилування та ін. Незважаючи на відмінності у цих судових рішеннях, і перше, і друге зумовлюють перебування особи у статусі засудженого. Вони можуть постановлюватися судом незалежно одне від іншого (наприклад, постановлення ухвали про звільнення засудженого від покарання за хворобою не виключає подальшого перегляду вироку щодо засудженого за нововиявленими обставинами). Часові межі прийняття таких судових рішень заздалегідь встановити неможливо, і вони можуть як збігатися, так і не збігатися зовсім. Саме тому пропонує-

мо визначати кінцевий момент перебування особи у статусі засудженого через призму врахування наявності таких рішень у їх сукупності (або лише першого з них, якщо немає необхідності у прийнятті рішення в порядку виконання вироку).

Слід усвідомлювати, що у наведених міркуваннях йдеться саме про процесуальний статус особи, який надає їй права та покладе обов'язки як учасника кримінальних процесуальних відносин (а не кримінально-виконавчих відносин). Відбуваючи покарання, особа може не ініціювати подальший перегляд судового рішення, відтак за умови згоди з ним інших учасників судового провадження вирок набуватиме ознак остаточного. У такому разі особа має потенційну можливість стати учасником стадії виконання судового рішення, минаючи стадії перегляду судового рішення. Тому свій процесуальний статус засудженого вона втратить після прийняття остаточного судового рішення в порядку виконання вироку. Може бути протилежна ситуація – особа оскаржує сам факт засудження, але немає необхідності приймати рішення в порядку виконання вироку, тому момент втрати статусу засудженого пов'язаний із моментом прийняття остаточного судового рішення щодо вироку.

Висновки. Тож вважаємо, що ч. 1 ст. 43 КПК України слід викласти у такій редакції: «Засудженим у кримінальному провадженні є особа, щодо якої судом у встановленому законом порядку ухвалено обвинувальний вирок, що набрав законної сили. Особа перебуває у статусі засудженого до постановлення остаточного судового рішення у порядку перегляду судового рішення або виконання вироку».

Тобто нами збережено позицію законодавця щодо офіційного закріплення моменту, з якого особа набуває статусу засудженого. Розглянуто кінцевий момент перебування у такому статусі й усунуто неоднозначне та нелогічне розуміння засудженого через суміжну категорію «обвинуваченого».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Томин В.Т. Острые углы уголовного судопроизводства. М.: Юрид. лит., 1991. 240 с.
2. Бойко В. Деякі проблемні питання процесуального статусу підозрюваного та обвинуваченого за новим КПК України. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. XIX звітної наук.-практ. конфер. (7–8 лютого 2013 р.). Львів: Юридичний факультет Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2013. 380 с.
3. Фоміна Т.Г., Юхно О.О. Проблемні аспекти нового Кримінального процесуального кодексу України щодо визначення статусу обвинуваченого. Право і безпека. 2012. № 4. С. 192–195.
4. Кримінальний процес: підручник / за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.